

ՀԻԵՇԽՈՒՆԵՐ և ԱՌԵՆԵՐ, ԱՌՐ և ՖԸԲ.

Զաւախքի հայ ժողովուրդը հաւատում է, թէ Աստուած առեղջել է իննը գաս հրեշտակ. — Խարդակիրապ, թեաւոր, աներևոլթ, բարի հակներ, որոնց պաշտամունքն էր փառարանել Նրբորդութիւնը և կատարել նրա հրամանները. Սակայն այս իննը գասից երկուն ամբարտաւանցել են և ցանկացել Աստուած զաւանալ: Տէրը անինջել է նրանց և սրանք երեք օր շարունակ կարկափ պէս երկնքից վայր են թափուել. Եօթը գաս հրեշտակները ինդրել են ոզորմի և աջեր ոզորմեաւ են ասել, իսկ մարդիկ զարհուրած չ'եցն, Տէր ազադակել:

Այս երկու գասը վայր թափուելիս երեք գասի են բաժանուել. մին՝ Պեղծէն՝ որ մնացել է երկնքի և երկրի միջև, միւսը Սաթարէլ, որ իյել է երկրիս զրայ և երբորդը Լէկէնն, որ անցել է անգունդը: Աստուած անօրինել է, որ այս վայր թափուած հրեշտակների տեղը լցնեն բարի մարդկանց հոգիները, ուստի և այս հարածուած հրեշտակների երեք դասերն ել բարի մարդկանց սաստիկ թշնամացել են և ամէն կերպ աշխատում են մոլորեցնել նրանց: Սաթարէլը գրաց այլովն— անինյարտնի է խափում մարդկանց ու զրում գործած մեղքերը: Լէկէննը յար երազներով ու տեսիլքներով է մոլորեցնում, իսկ Պեղծէնը ուղղակի կորում է հոգիների ճանապարհ և եթէ քարութեան ձեռազգիր յունին, քաշում առնում է զըմուգ, սատանաների և մեղաւորների կարսնը, ուր սոկի աթոսի վրայ նստած թագաւորում է Լէկէննը:

Ժողովուրդն այս վայր թափուած երեք գաս լար հրեշտակներին կոյում է սատանայ և պատկերացնում է նրանց մարդկակերպ, թեաւոր, բալորովին ուն, մազով ծածկուած, երկար ազիսի և կրունկները զեզի առաջ ուղղուած, սմանք ել մի կամ երկու եղիսերով:

Նրանք երկու սեռի են և որդեննութեամբ անում ու բազմանում են, միայն երբէք չեն մեռնում: Տրայարերութեան ժամանակ յանախ մարդ դայեակ են խափում առնում, որին և փարձարում են ոսիսի կամ միասորի կաէնոզ ու հալուայով:

Սոյսի կամ սխառքի կպէճները միւս օրը ոսկի գրամներ են դառնում, եթէ միայն ստացողն անարգելով վայր չէ թափել:

Երիւա սեաի ստանաներն ևս մերկ են, միայն կանայք սիրում են հազնել կապել, ուստի և յաճախ ծանկարար տառնում հազնում են նորահարսերի շխաշակնքուած կամ մէջը նշխարք բարան հանդերձներն և նորից բերում տեղը դնում:

Ստանաներն առաւելապէս ընտիւմ են ջրազաշներում, ձիթեհանքներում, գոմերում, արբերում և անժարդարնակ աղներում:

Արանք կերակրում են գլխաւորապէս հալուարագի, խաւենոց և ննեդիանների փայտազով:

Խուիծ եփելու համար գնում են կրակին մի կաթու և շուրջը պատուելով առում. «Ձին եզն ու ալուրը մէջը, շին եզն ու ալուրը մէջը»: Կաթուն լցում է ունեցող, բայց յունիմ առողների իւզով ու ալիւրով, որը և եփում ուտում են: Բայց նրանք աւելի մարդկանց եփածին են վազում և ուր էլ որ խաւիծ եփեն, սրանք զլիին կանգնած են. Եւ որպէսզի համեզ մասն իրենց մեայ նրանք տակն են պահում իւզը և թույլ յեն տայիտ գուստ տալուց, ալոյնքն երեսը տարածուելու, սպասելով որ գրդալը վայր գնեն, իրենք վերցնեն ուտեն: Մարդիկ էլ այդ իմանալով առանց գրդալը վայր գնելու: Մի սուս են խօսում, որ գուրսը սաստիկ կախ կայ, ստանաները խարւում վազում են գուրս, այս ժամանակ իւզը դուրս է տայիտ և մարդիկ վերցնում ուտում են:

Ստանաները սաստիկ սիրում են պարել և ջատ անգամ գոււնատ անզներին խափում տանում են մի ընդարձակ այլ կամ ջրազաց և կամ մի այլ անդ. անել են տալիս և մինչեւ աքազաղի առաւտեան կանչը պարում: Միրում են նաև ձի հենենել և ջատ անգամ հենենում են ու գոմի մի ծալլից միւսը քշում, մինչեւ որ ձին արիւն քրտինք մտած նուազում կանգնում է: Նրանք շփում են ձիերը և բաշը գեղեցիկ հիւսում:

Մարդկանց խափելու և մոլորեցնելու համար ստանա-

և այս անքամ կերպարանափոխութ են և երևում են մարդու, մազի, ու շան և այլ կերպարանցով:

Մարդիկ ել երբեմն յաջողացնում են սրանց բռնել.— Ճիռ վրայ կուպր են քում և ստանան հնեած միջոցին կըպ- չում մնում է վրան, կամ երեացան միջոցին բանկարծ վրա են վազում և բռնում: Եւ երբ մի ասեց շուշուլում են նրա կրծքին, նու այլ ևս չի կարպանում հնեածալ արդ անից: Տը- նողներն երկար ծառալեցնում են նրանց, միայն ինչ որ հը- րամայում են, նրա հակառակն են կատարում: Որա համար էլ ծառալեցնողները ցանկացածի հակառակն են առամ:

Բանուած ստանան ծառալում է մինչև այն ժամանակ, երբ մի երեխայի կամ մի չգիտեցազ անձի հանել է ուսլիս կըրծ- քից ասեցը: Այս ժամանակ սա անինում է արդ առն ամբողջ ազգատոնից և անհետանում:

Ստանաների մասին շատ նախապաշարմանքներ կան, արսոյէ՛ յօրանջելիս բերանը խաչակնքում են, որ ստանան փոքր լմանի: Անօխթին—գիշերը—ջուր չեն թափում, որով- հետեւ այդ ժամանակ ստանաները՝ զրանում են, կարող է նրանց վրայ թափուիլ: Գիշերը փայտով գետնին չեն խփում, որ մի գուցէ լարերի ձագերին զիսցի և նրանց մալլը անինէ:

Գիշերը զիժարաց գուրս չեն զնում, որ լարերը ցիսին:

Մութ աեցը ջուր չեն խմում, որ ստանաները մեջը լմանեն:

Գիշերը հոսող ջրեց չեն խմում, որ ստանաները ցիսին:

Թօնիք շուրթը ջուր չեն թափում, որ ստանաների ու- ներին ցցուի:

Կարցրած իրը պարտելիս կարծում են, թէ ստանան վե- րան նստել թաքցրել է, ուզում են խափել վերկացնել, ուս- տի և առում են.

Ստանայ, ստանայ

Պայիս տակը բանմ' կայ,

Անոն ինձին,

Կէսը քեզին:

Սատանաների յասին բազմաթիւ պատմութիւններ կան, որոնցից միքանիսն առաջ ենք բերում այնպէս՝ ինչպէս պատմել են.

Ը.

Մէ գիշերմ՝ սատանաները զավան զայնիմ՝ ձին կուտան թը ֆիրան ազի կնիկը շատ է, քարի ազան առ Եսիկ զելը կերթայ. Ներթան մէ մազարամ՝ մանին կը. Մէ կնիկմ՝ պահած զըլի. զայիկը արդան կառնէ, կրու ջուր բերէք լողացնեմ. Առ ուաթին առաջ ջուր բերն կը, լրի կը առշար, լրացնէ կը, փաթթէ զնէ կը ուղացինին իսչացայ. Առ գախթը բիրսան պարհապղումի ձին զիմանայ, կուշէ որ Աթոն պարհապղումից բերնին թրէք շալի կը, սատանաներն ա, նարս, թարսուր նետները, զար բաներ խազան կը. Առ որ տեսնի կը, դոզը բանէ կը. կրու. Ազ բան չունիմ, թոգէք երթամու ներն Էազմ ասիր կպէճ կու առն նամինն կը. Դայեկը առն որ հասնի կը, ինքն իրեն կրու կը ԲՇ՝ ֆոզը զիմներուն, ասիր կպէճն ա բան է, որ տուին, կրու ու թաքը կը, կերթայ զըլիի քնի կը.

Առաջ Աթօն շալի ու շալի կը. Մէմ ա կաշէ որ սատանաց հազար հալուշները իրեն զրիցներուն հալուշներուն շատ յան է, սառուզ մէմ կառ կառ զընէ կը Աթը. Խըսող խօսուն սատաները առար թազարմ՝ հարուսայ, էրիս ասի հուտան համփին կը. զավայ քնի կը. Դայեկը առաւտուն զելը, հարիցներն որ հազնի կը, զատիկն միջնին էրիս ասի վար զըլիի կը. Հասկրնայ կօք ասիր կպէճներն է, վազու կը դուս, կպէճները վնասն կը չի զանի, սատաները կամ առած զրիցն. Ֆռա փաշան կերթայ որ հաց ննէ, իրիկուայ զրած ջուրը հանէ կը, տեսնի կօք զանա զանա արան կոյ մնչը Վայ, կրու, իրիկուն որ սատաները ջուր բերին տան լողացներու, առ ջուրն է էզ.

Եթօն ա զարթնի կաշէ որ հայուսան իրոցը զրած է, հըմը տուինը շկան. Կուստ հսկարասակը կասնէ կերթայ զրիցներուն աները, կրու մէմ ձեր հալզները բերէք. Ինքնն կը կաշէ որ կառներն էն կառած է. Դայեկները զնէ կը քովիքը, լու բաննն կը կրու. իրիկուն սատաները ձեր հարիցները տարեր հարկեր հարսնիք էին զեացէ, ինչի հաներու Ցիսու ու Քրիսոս չէր լու որ սատաները շատնին.

Բ.

Մէ գիշերմ՝ առնշպրին մէկը չոլ տեղմ պասիկ կը. Ան գիշերին զարթի կաշէ որ՝ սատաները թափ էզան մէ մնն զազանմ՝ զըլին ու շըլին եղն ու արուրը մնչը, լրին եղն ու արուրը մնչը ըսին հարսայ էփեցին. էփեցին պրժան, նստան որ ուսեն, մէմ՝ ա մէկը առ ռանդ.

ուրբին տեսաւ, ընկերներուն ըստ թէ՝ ինչ ունիզարը կաշէ, մայ է, քիչմ հայուս և անու ասեց. էրիու մենած աման լրին, թիրն ունիզարին առաջ զննն կը Շանիզարը կուտէ կու ամեները խաղակիւր. կըսէ Քրիստոն խայը վրադ ըլլի. Մատաները հայուսն կուտեն պրենին, զելլն զաւու զուռնով պար խազան կը Խորոց խօսուն ամեները ժագունն կօր Երթան, Էրիուը զուռն որ ունիզարին տարած ամեները առանին Դուքան անսնին կօր ամեներու շորս բարը փուշը պատեր է, չնն ճանենայ, թօղենն բարքին կը Ֆիմ առ ամեները զննն կը աղոցինի բարձի տոկի, որ շարը շնիպչի.

7.

Մէ օրմ մէ մարգմ ինչդ զայ գիշերը շուր մայ կը, կերթայ մէ մազարիմ թիրան պասկի՝ շպուիր լրի՛ քաշէ կը. Տպակիր լրի՛ գարզիէ կը, մէմ ո մէ մէնն զուրայ. անկան կէնէ, անսնի կ'օր սասանի քանիմ առայ զուրան ու կըսնն կրթը՝ անօթի Ընը, անօթի Ընը. Սառն մարն ա քովերը նոտեր՝ զուզէ որ քեզընն.

—Քիշմ ա կեցիք, կըսէ մարը, քէնու կնիկը աղոցիսն է, ցուն օրբանէ՝ կերթամ ֆիզեարը թիրեն, քէազապ կէննն, կուտեք.

Ցուրը քիշմ վախըս ձէները կորեն կը, եսեկէնա բացը զննն կը.

—Մի լայ, մի լայ, կըսէ կը մարը, էլէք զուր կրակ կըշը, քեզու կնիկան ցաւը բաներ է, էրթամ ֆիզեարը թիրեմ քէազապ կէննն.

—Քիզեարն որ թիրես ինցից չի ճենեիր, կըսնն առաջը.

—Ին, կըսէ կը մարը, եսեկ քէազըսի մախիրը տանիմ քթին զէմ կուտամ ազնայ կը.

Մարը զայէ կերթայ, արաքն ա թիրեն կրակ կէննն, Քիշմ կոնցինի՝ մարը զուրայ կը, մէ ֆիզեարմ ա ձեռը, թիրէ քէազապ կէնէ, աղոցը կուտեցնէ, պասկիցնէ կը. Կոշէ ա քովերը էրինեայ կը. Ցուրն որ անսնին կը օր մարը կիրուարու կը, կըսնն. Շն կնիկը չիմի մեռաւ, մանես շպիսի տանիք որ բանայ:

—Քրիզար մեռաւ, կըսէ մարը, մէմ ո վեզ պիտի անդն վեր կը:

Ես մարթն որ առ թիրուուն բաները իմանայ կը, սիրաց կորոյ կը, ալ սասանի մասանի չի աշէ, թիրուն ներս մանի կ'ու, մէ բռուն մախիր բռէ վախի կը. Դուքայ քէննեց տուն, կաշէ օր ինեղն աղոցինին պատերեր, զիսուն վերեց նոտեր շիան կէննն կը «Կեցիք», կըսէ ու բռուն մախիրը քթին զիմ կուտայ. Մեռեն ո սահամ կը նոտի կը:

Ա Բաշ ուրախութեն.

Դ.

Մէ օրժ Իշխ լուսնեց Մասիքը չորս մեռ կը, բայիմ թիրան նասի հանգի կը: Մէմ ա կաշէ որ Երկու աստանայ կայներ իրար ներ խօսին կը: Ըստ շահնշար կառա կը, անկանուր կամիչ անկան կինէ, որ մէկը մէկային կրու կը թը՝ Վարդէ Նիւպանինց հարս աղջկան է, զրնը ֆիզեարք թէ աւանձե:

—Թը՞ւ, զու ըրացտան Էրիս: անկամ զնոցի, հրմը Բնէ Անմ որ առջի անկամը խորսը խօսաց, մէկային ա անաէր կասան աղցակինին մրաց պատկիր էր:

«Ասովէս է սրա՞ զընը մազ Եղի, ընկի խախիժին մէջ՝ կուլ զընը, կառէ փէ:»

—Ես չեմ բարի, կրու մէկայն ու զարդ կանցնի:

Ես Մասիքը պատահ մարդ զցի, վայ, կրու, զարդ խեղճ հարսին սպանելու: միար անիր, կէցիր անուշը ձեզի Բնէ որի կը ցինմ, կրու ինքն իրեն ու զնոցի զուզ կէրթայ: Վարդէ Նիւպանինց առևշը Կաշէ որ հարս աղցկան զատկիր է, կէտուրն ա խախիժ է էրէ, որ աղցկիին սաւցինէ: Մասնայ կը կեսուրին, կրու, տեղան, ըիւմ՝ զու Անթին կեցի, խախիժը ես էփեն:

«Խեռուրք թը՝ ինչի, իմ էփածին չես համեմ:

—Հաւնիմ, շնաւնիմ, աս խախիժը ես պիտի էփեն, կրու կուլ քայլ թաւան կառնէ կեսուրի ձեռքին, լաւմ՝ կէփէ, զարդ կառնէ, լաւմ՝ կուշէ՝ կուսայ աղցկիլին: Քանիմ՝ զգայ կուսայ, մէմ ա զենա մարդ՝ կը զունի, կառնէ ու քիզ կրուին մէշը կը ցին: Ցիկը կիմանայ, մէմ՝ ա անսիս նվճագոյն զըյնի որ աս խեղճ մարդը Երկու անկանու խնդայ կը:

Ծ.

Մէ զուզ հաղցպանմ, պաւանմ՝ մէկը մէննակ մեռ կը հաղցպիքը: Թնելու որ զըյնի, կաշէ որ աստանէրը զաւուզ գուշնան առաջ խառներ զուզան կը: Դուզան ու ասար Հաղընին օրթոն զար բանն թոյին կը: Ֆիշը կանցնի, ասոնցին մէկը զուզայ աս հաիցըպանին ձեռքին քաշէ պարը առնի կը: Ես խեղճը շարասըդ մահի կը պարն ու տարազայ կը: Ստունէրը կայնին որ յասիկ կուզ ունի, խեղճն կը վրան ու ձիները ցինն կանչեն կը.

Կուզը կըզին,

Կուզմ՝ ա կըզին,

Կուզէ կուզ:

Ծորիս միամաւթենով անոնց հետ կանչէ կը.

Կուզը կըզին,

Կուզմ՝ ա կըզին,

Կուզէ կուզ:

Խորոշ խօսուն պարէն որ գեղին, կըսն. Այս բաւ մարդ է, իրեն որտառը վրան չառաւ, եկէ ասոր կուզը վերցնենք. Կըսն ու կուզը վերցնեն գեղին կերթան կը.

Սուսառան տարի մաւթիւնութ գէլք գործէ կը զրից խախտպին բավը, նախ կէնէ թը իրիկունը ստուները էնան կուզը վերցուցին:

Այս բաւ բախուի էս ամրացէ, կըսէ մէկոլ խախտպանը, որ մէրն ո քիշմ կրավեան է էղէ, հըմք ափառ որ կաւա քարէն նևս չնեն, Սուսառան պիրես, թող իրիկուն ո ևս պառկիմ խղացքս, թէալիմ իմ կուզու ո վերցնեն:

— Լաւ, կըսէ, պառկին.

Իրիկուընէ ու խախտպանը զուզոյ առաջ խղացքը թէալրայէիր: Թէալրայէ, թէալրայէ, հողին զնուց, նեխան զէշ ստուները զուզոն. Խղզին օքթան պարը զուռմին կիննեն, Քիշմ ենք առար ո կառնեն պարը թուշին ու կանեն կը.

Կուզը կըզին,

Կուզմ ո կըզին,

Կուզէ կուզ:

Աս խախտպանս ո միոքը թրէր է որ կուզը քարէն նևս մերցնել առյ, նույ կը.

Կուզը կըզին,

Կուզմ ո կըզին,

Կուզմ ո աւելի

Կուզէ կուզ:

Սուսառաների վիթիկունը պրժնի կը, պաւմ ու աւելի զուզէն, կըսն, ու թիրեն առաջի վերցուցած կուզը առաջ մէշին զնեն կը: Սոիկ զըսի երիւ զաթ: Եակ զարնեն, խնդան կը վրէն ու թողնեն կերթան:

Սուսառան տարի թիթը կախ գեղի կերթայ առյի խախտպին զանգատ կինէ զնուն էկածը:

— Խնչ նենք, կըսէ առյի խղճըպանը, ինձի առաջ քրին, քեզի ու առաջին:

2.

Կուռեաչա Մուսիկէնք անսնին կ'օր գիշերները իրենց ձիուն եալը զայիմ հուսուն կը. զիմանան որ ստուները զուզուն ձին նեծնին զումին մէշը քշն կը. Թիրեն ու մութ քաշն կը ձիուն զրան. Սուսառան զուզոյ նեծնի կողնի կը ձիուն. Սապախտան զուզուն որ ձին առաջ քրաինք է մուեր. ստունամ ու վրան նուեր է: Մախաթմ թիրեն յուրուզն կը միոք, առա խուզը լրեն կը ձիուն վրան, ստունան վրային պրծըցընն կը: Թիթը առաջի իշու պէս զատեցնեն կը: Թիթը առաջին

որ թըմքին կը, ստուհան մէ պատի աղջկանմ՝ ազայէ կը թը մէմ իսի մախաթը զեօբուչ հանէ, ան ո զդիտութենէն հանէ կը: Յ սահաթ ստուհան զուգայ կայնի կը զգին զուգն ու կանիծէ, թը ձեր առներ զւը պահու լրայ, ու զայտ կանցնի: Ցէյ՞ որ հիմի անհոց անէն զեր անպահու է, ինչպահ խարինն չը խարին:

Է.

Դասի հարք ինչը զայի, մէ օրմ' ստուհամ՝ բանէ կը, առեղը զեօյ շարույէ թիրէ կը տուն ներէ կը տուն, սիթը տարի բանեցընէ կը, հըմը ինչ որ կըսնէ, անիկ թէտրը ինչէ. կըսնէ զընց թեզմ՝ ջուր ըւ, կերթայ լազմ ուշանայ, զարասի զուգայ կը, կըսնէ, մի էրթայ հաց թիրէ, կերթայ թէզմ՝ թիրէ կը: Յիթք տարին որ թըմքին կը, ու ստուհան պատի աղջկանմ՝ կըսէ կը թը՝ ինչ զայի, իսի առեղը հանէ ու: Ես ո զդիտութենէն հանէ կը: Յահաթ կըսէ կը թը ձեր աններուն մէ կուչար խռա (զակոս) ըրի, ես ո ձեր թորամին (սերունդ) թաթուկը ըլիմ, կըսէ կու պաթմիշ զըլլի: Ակյմ' որ հիմի և մեր ամըններուն մէ պատնիկ կոտափ կը:

— Հազր մէր տունը հէլ կնուն սաղ չի մնայ: Ի՛ պարս ու մէ ստուհամ՝ է բանէ, կէնա սիտը տարի զատեցըքը է, եփ որ աղտատիկը է՝ անիծնը է թը ձեր առներ սաղ կնուն շմայ: Աւ ակյմ' որ հիմի մէ պատնիկ սաղ չի մնաց:

Ը.

Մէ օրմ' ջախճըզանը խոզցը մէննակ կը մնայ: Մէննակ կը մնայ, մէմ' ու անսնի կօր մէ ստուհամ՝ էկա, զիմ զիզ առաջը կայնաւ: Ջախճըզանը վախեցաւ յիս փախու, ստահան ու յիս փախու ու սիսդն էկաւ: Եսն հարցուց թը անսնդ ինչ է:

մես ընծի, բայց յաղըզանը, քու անսնդ ինչ է:

— Ես ընծի, բայց ստուհանն

Ջախճըզանը ահաս որ ստահան իրեն անազը կէնէ, վերուց ձէթն ու վրան զըտիք ձեթունց: Ստուհանն ու վերուց ձէթն ու խելու լուս լրջոց իրեն զիխուն: Փարա չէր տունը որ սիրոց ցամքի նաև ջախճըզանը վերուց կրտին ու մասեցուց օտքներուն Ստահանն ու սահաթ իրեց կրտին ու օտքներուն շմանցուց, կրտին տռու, ու բռոյը տունց ջանց: Ստուհանն հիմի վեր վեր կը թույի ու ինչ կը ճառայ, Անիր սաղ աշխացը բաննը է: Ասոր մէննի ստահանը թափան ու նարցնեն կը թը վեզ էրտւ:— Ես ընծի, ես ընծի, կըսէ ստահանն, ու պատի պատ կը զարիսւ:

«Ես քեզի որա, աէ զընը քայէ, կըսնէ ստահանէցն ու թողնեն քաշուին կը:»

Բ.

Ճաղացն որ հնարին կը, շախախ շնե զիտեայ կախէ, բռաք բրռով ցորեն պիսի լլին հըլութին, որ ազայ Մէ օրմ ինչը զլի, չախցանէ կըսէ կը թը, աղէք, ևոր ջաղացը անպէս լաւ արուր աղաց ծր, ուս զախթն ո սոսանան գուռը զլի, զարը անփէ կրոէ, ևՄըկը չախցախ կախեցիցը։ Սուհամբ սոսանի վառքի ըման շախախն շինեն կախին կը, ջաղացը Փառը, Գրաք զաւեայ կը։

Ժ.

Խոչ զլի վառքարայիմ մէկը սասանայիմ էաշը մոնի կը։ Եսիկ վերցընէ ուս ախարին ուկին կուտայ կը, ու կրոէ կը թը՝ ուս ասք մանակ, քեզի հմար խարդի, հրմը մէ վարում քեսիս տակի թող, ան այի կը լցուի։ Եկարար կունէ կը սոկին, անեն սասաթին բողժիչ կինէ, մէ վարէմ ցիտ կը քեզին ասկը, մասցածը խարճ կը, Քրիմ կանցնի, կայէ որ քրուն սոկով լլին է։ Եւ ասոր քէֆին քէփ յի հասնի, զնախանէք կը չինէ, կուտ խմէ քէֆին կոչէ։ Սասանան զուզոյ տառ կրոէ կը թը՝ ուս քու վարաներիս զրկցներուս ո տու, թող անենք ո քեզի պէս հարաւանան, ուսնեն խմն քէփ հնեն, սոյթ քոր ու սիրուր չոխն։ Սոսոր ո ջանին մինաթ, իրենէն ինչ կերթայ, կունչը կը գրկցներուն, լաւամարթի զլի, անմէնիրին մէ մէ սոյթ կուտայ ու սորվեցնէ կը, թը՝ մէ մէ վարու քեսաներուս մէջ թողէք, որ կինա լցուի։ Շնուց ո կորախնան, տառ հետ սիրուր զլին, կուտն խմն քէֆերուն կաշն, ալ պատ ինչ է, ժամն ինչ է։

Հաւը խօս ֆարմասոներն ու որ կան ինչ է, առանց շնուն էն, վար անցնին բիւրքին, աշխարհը մանալուցին։

Ժ. 7)

Գուխարայութենը քիչմ ոխմեր էք, տունը քանիմ խուզ կորիստ ունիք, բարձու ձիոն, տարայ Արարցիս որ ծախեմ։ Ցարոյ Արարցիս, Հին քաշեցի խոնի, կորիսոր աւարայ մշյանեց, կանց կանց ծախեցի, կում էրկուս մեաց։ Աս էրկու կուի հմար այս իրիկուն բէարրայիցի միւշտարի չնկա, որ ծախէի, ուսպախտան մութուսւթ էլլի զայի, Աշեցի որ միւշտարի չի զայ, նուոյ կորիսորն զրան ու ձեզո զիի շնանիցի քիչմ կնքուարտեցի։ Դարրան հարբած մարդ, թէզդ քուն տանի քնիմ։ Մէմ ու մէ ու մարդմ մէն տունց ինծի, ըստց, մէնչ ևս իստու քնի։ Զարթնայ աշեցի որ էփէի զիչեր է անցէ, տարգերն էրեր էն, մարդ մորդ քաշուեր է իրեն տունը։

7) Պատճեց Սարիացի եռողիոց Միոյ ենթակին է։

մարի բնջ է, հարցուց առաջ կայխած մարդը.

— Աչ շ, ըստ, կորիստ էի թիրէ ծախելու, քիչմ մնացեր է, շժախուաւ որ կը թայի.

— Ե՞ բնջ գուպես, չեղաւ, չեղաւ, առ ո ես առնեմ խըսիս, ըստ՝

— Ինչ կուտաս առ, ըստ, Առածուն յարանի է որ կուր մանեթիմ էմ ծախէ.

ևաւ, ըստ մարթը, շալին էրթանը, առնեց մարի է, դորոշէ՛՝ փարէն առ զընը.

Էլայ կորիստ շալիկնի, ընկոյ առաջ էտցթին զնացի, Դնացինք էրած ռապասը, զայրացնեներուն մէջ մէ ճազարամ մանիք, աշեմ իրէր հաս արծրթէ մաշացներ վասին կու արեի պէս լուս կուտան. Մազարին մէջ մարզ չեղար, Խառն քիչմ նառէ, ըստ մարդը, այժմ ազն զուգայ փարէրտ կուտայ: Կորիստ զրի վար, քարիմ զրայ նասար Քիչմ անցաւ՝ մէմ ա զաւուզ զուռնի ձնն էկաւ. Էս լու է, ըստ, ըստ որ հարժանիք ըստի, զարի անօթիք էմ, լաւմ կըսանամ կը: Մէմ ա հարս, աղջիկ, ազայ խաղին խաղըն էկան, քարով կորիստ ախապար ըսին ու մէ մէ բուս առան թիրնեները ցիին: Նոր որ, ըստ, խէրը գտայ, մէ մէ բուս առնելին բիտուն զափ խաղին: Նորթ ա որ, առանք կորիստ իստակ խոսկեցին, էլան ձեռց ձեռչիք թիրնեցին ու թուան: Խան նասան որ հաց առան, ինձի հետ էկոյ մարդը մէ մենք լանզեասիմ վաս լցեց թիրեց ինծի որ ստուն: Շեթի, փորս վեց վեց կէնէ, վրայ ընկայ որ ստուն: Զանց կըսարինեմ տանիմ կը թիրանս, կաշեմ բան չիայ, փորս բան չի էրթայ, ըստ որ, ըստ, քունս զուխու է, չեմ կրնը աստ, աշքերս ոքքեցի, գետպիկէտամիշ էլայ, աշեցի որ վիափը այն անպէս զիսած առաջ է: Առանմ զարիի տարայ թիրանս, ծամեմ կը, կենա թիրանս բան չիայ: Ծշեմ անձներ հաւար հուտեն: Այ ամօթուս ձնն շնանեցի: Մէ քիչմ անցաւ ան մարթը լիւնզեասիմ թիրիթ թիրեց: Ըսի առ լու է, մասքը կուր կուսենեմ կունեմ կը, բեալքի թիրանս բանմ տանիմ Առայ մոխ կուրը, տարայ թիրանս, ծամեմ կը, առինչս իրար կը զիսպէ, ցորեն հատիմ: շափ բան ու փորս չի էրթայ: Տարառը ընկայ ոքքեցի, անօթի ծառաւ յիս քաշուայ: Շենէք կերան ինձնին, էլան քիչմ ա թուան, ու քաշուան զնացին: Մարդը կէնա էկաւ, ըստց: Շիշէրս փու հանգստի, ապախտանի ելու, փարին, ակմ որ էփի ա ցափ կը: Էսայ, աշքերս ոքքեցի, հաղմնեցի: հարայ, քարին, ակմ որ էփի ա ցափ կը: Էսայ, աշքերս ոքքեցի, հաղմնեցի: հարայ, քարին, պատին վրան կուշ էկայ ու ակմ ու լուս նէս քուն, նէս արթուն մնացի:

Սապախտան աշիմ ան մարդը կէնա էկաւ: Շալի, ախպար, ըստ,

բայի փարաներու ու զընցը։ Էլոյ հաղբաւարոյ որ էրթամ, ըստց. Եսպիս զընցը, զառապիսնի առաջ մէ ոն բանմ կայ, քեզի որ առանի, բոշուկվեամիշ զընի, զըյի առաջա կերթայ, անոր էորթին զընց, ան քեզի արդյին քովը առնի կը, ողան քու փարէքա կատար։

Դրամ ուտէ փարաներա, ըսի մաքիս մշչը, ձեզնէն զեմ է իւր անոէ, որ ես առնիմ, բայ է որ հոգիս առնիմ առնին նանին փարիմ աղասիմ ևս, ըսի առար, կերթամ, էլոյ զուս. նամիաս զառապիսնի կոզմն էր. ըսի, առամ հրմի, անցնինք զառապիսնի առին աշնիք Բնշ զըսի, էլոյ զառապիսնի քովը, այսին մէ ոն զարպամ փաղդից ստիցոս փաթթւաս։ Թուու մրէս, բայտէկիսկամի՛ էլոյ, նոն առաջ ընկաւ ու զնաց։ Միուր փախուա, ըսի առնինիք միքջը Բնշ պիտի ընի, ընկաւ ու զնացի, բնիկայ առար նաևն ու զնացի։ Խեցի, զնացի, մէմ առնիմ մազարդէմ՝ մէ մազու մազմ, կրանիները առաջը, զուս էլոյ, ընաց։ Հնեցան պար հասնի քեզի։ Ըսի. մըրու մանիթ։ Հանեց էրկաւու մանիթու առաց։ Փարաներն առայ, զաւաց հարցացի թը առ շուն Բնշ շուն է։

— Առ շունք, ըսաց, հարզու ու շառ բերու է, իսյնի կը զառապիսնի առաջը, թէսկար զառապը խոփեց, ամէ փարայ առաւ, առ փարան վերցրնէ փերէ կը Բնժի, թէսկար միս առնոցը խոփեց, ամէ միս առաւ, ան յաւել առածը կանէ զուգոյ կը։

ԺԲ.

Դամարդան մէկը սահաթ զըսի Շնապաթ քեզի սասանայ, նարթ քեզի սասանայ, կըսէ կը, նասանի ներու զեղի, մարզու զարդով գուզայ առար զիւքանը՝ կըսէ։

Ամէն ջան, Բնժի աշիկըս մէս վերցնէ։ — Խեցի չէ, գուրզան, արի, կըսէ սասան։ Սոիկ առար քովը աշիկըս կը մանի, նայի կը մէ քեզամ, կասնէ յաքիմնը ձեռքը, թէշիկ-թէրիկ բան վնէն կը. Օրմ էրկաւս կանցնի, ասիկ իրեն ընկիրին իրաս գուսայ կ'օր զոյ, էրկաւով մէ զեզորմ խաղան առ սասին զիսուն։ Առ սասանան վիր կրամիարի զզայով գուսայ մանի կը առար խանութը, կըսէ. Առանդ ջահիցնեն կը մարզու։

— Խեց, կըսէ սասան, մարզն ա խճիցնեն, նոսքցուցնը ես, Բնշ է։

— Խեցի, Բնշի, կըսէ աշիկըս, ես ֆոս չնմ, ես խճիցնեն կը. Բնասի խեցը հէլ անէ չի Բնէ, կըմը շատ որ կը զունի, կըսէ, Բնշ կինես էր։ Սոիկ գովիշն ամէն կուտայ, կրակը թէղցնէ կը, բերէ կրամուրին ձեռքը զուոք կոտէ զնէ կը մախը. քթոցմ զոբժիք = լլ-է կը զիսուն, կըսէ սասուն։ Անցի վրայն էսկը փէւ։ Աստան փուք-

որ Փէտ կը ու Երթացած կաշէ թէ խելաւովք Բնչ զի՞ն: Կաշէ որ Հայութը վասաւ մօխիր կուսաւ, մէմ ա քեզին միշտն մէ ջահիլ առաջ թռաւ կայնու օճիխն զրոբը: Աւստան զարզնչի կը Սոդ աշխարհ էնեածնուի կը թէ ֆիրան զամփարչուն խանութը Փիր Էլատիաբներուն խահիցընն կը: Առ որ մէնձնուի կը, մէ թուղջարմ՝ (մեծ վաճառական) բռնայ կը ձիանք առի արծաթ, զուգայ առաջ խանթին առաջ զիշնի, կըսէ: «Աւստա, ինոցիք էմ որ զուն Էլատիաբներուն զեանջըցընն կը, ամա աշխարք առին էմ փերէ քեզի, որ ինծի ա զեանջըցընն»:

— Լաւ, կըսէ աւստան, մարզիկան թող Երթան, էզուց զան քեզի առևնն էրթան:

Առ թուղջարը ասկու բռները վար թափել կուսայ, մարդոցը նամիտ կ'ու նես զուգայ: Նես զուգայ, աշխերող կըսէ աւստին թէ՝ առ աշխարքը խանի կը թէ մորիթիշտը աշխերաբն է, առար ա զուն զեանջըցու, թող անսնին որ քու ձեռքիս ա բանն՝ զուգայ:

— Լաւ էրմը, կըսէ աւստան, ձեռքէս զորթ չի զոյ:

«Ի՞նչ է որ, վասքը ձեռքը կատէ զիր անախը, քթոցմ զորժեխի ա լից զիսուն, ևս ա փուզը կը վշտմ, քիշմ պիսի նուայ բռնայ, զեանջընայ Երթայ: Ասոր խելքը պառկի կը, ըերէ թուղջարին վուգի ու ձեռքը անուր կատէ ցիտ կը անախը, քթոցմ զորժեխի ա լոյտ կը զիսուն, ինքն ա կայնի կը զիսուն վերիթին: Աշխերաը կանցնի փրախն եարթին ու Բնչ կը փէտ: բոյցը Երկինք զելնէ: Խեղճ Էլատիաբը նուայ բռնայ, շատ յապարտմէշ զիթի, ինիւլուս վասի մօխիր կը կուսի:

Աւստան կաշէ որ Էլատիաբը մօխիր կուսաւ, շուարի մնայ կը: Եթ ու Բնչ էրու, կըսէ ու ծենձներուն կը զարմէ:

Աշխերող խելքըն զուգայ առաջ կըսէ: Եղանակ, էզաւ, զուն ինչ նես, շատ էլատիաբ էր, կըսին շղիմացաւ:

Աւստան որ շատ արսորդի կը, աշխերոն անոր աւմուս կուսայ թէ՝ զարդ մի նէ, ևս քեզի պրծցնեմ կը, մէմ ա բիրտան զայզ կանցնի: Աւստան մարդրի մնայ կը: Մութենութանց մարզիկը զուգան կըսէն: Ամոք է մեր ազան, զեանջըցուցիր:

Աւստան կարկըմերն կըսէ կը թէ մեր ազան Փիր Էլատիաբ էր, կըսին շղիմացաւ, վասաւ:

«Ամյ, կըսէն, մեր ազանին զեանջըցներու անդ որպանեցիր:

Ասոր բռննն անսնին կը թաքաւարին, զանգաստ: Թաքաւարը պիստի կ'էնէ, զիմանայ, հրամայէ կ'օք ասոր տանին կախէն:

Տանին կօք կախէն, շատնէ ցըկն կը բռնիք: Են է որ պիստի խեղզին, աստանայ աշխերող բառաւուն նովաս շարսին ամուզին ցիած բիրտան անխուի կը առաջը: Աւստան որ ասոր անսնին կը: «Պրծցնէմ պիստի, Ասածու խաթեր, ոզնէ, կըսէ:

— Խառնեցի աշխ, խառնեց, կրու պատահան, քառասն ջուխտ յարսին
էմ մաշէ որ քեզի խառնեց էմ հանէ, ոլ ի՞նչ պրեբազնեն:

* *

Ամէն մի երեխաւ ունի մի պահապան հրեշտակ, որ
թևերը պարզում կանգնենամ է մանկան ոնարին և ձեռի կար-
միր խնձորով զբաղեցնում նրան. Սա պահապանում է նրան
շարփի, կարում է նրա եղանակները, երբ երկարում են. Խակ
երբ երեխան փոքր ինչ մեծանում է, այնպէս որ կարօպանում
է մօրը լաւ նախայել, պահապան հրեշտակը խաղում է նրա
հետ, մեաս բարով առում և սաւառնում երկինք.

Նըրացանցիւր մարդու երկու ուսերի վրայ ևս կանգնան
են մի մի հրեշտակ. Նրանցից մինը՝ որ կանգնան է աջ ուսին,
բարի է և զրում է ձեռի. մատենում արդ մարդու գործած
բարի գործերը; Խակ մայի ուսին կանգնան էր՝ յար է և զրում
է նրա յար գործերը. Վերջին զատաստանին այս երկու մա-
տենները միմեւանց հետ համեմատերու են և որն որ գերակըշ-
ուեց, այն հողմին պատիհանելու է մարդը:

Ճաղագուրդը հաւատում է և առն պահապան հրեշ-
տակի, որ բժակում է ալիւրի ամբարի վրայ:

Կան և առք հացի բարի հրեշտակներ, որոնք հաց
թիւան միջոցին օսւառնում են թուրի շուրջը և եթէ մինը
նեղացնէ հացթուխին, սրանց խփում են նրան:

Կայ և թթիւմորի ոգի, որ թթիւմորը վերսացան և խա-
յակնեան միջոցին. եօթն անգամ նրուսաղէմ է զնում, լուս
գերեզմանը համբուրում և վերապահում. Նրեկոյին, երբ առն
պահապան հրեշտակը զայիս է, ոս է բաց անում գուռը և
ընդունում նրան. Սրա մասին մի կին պատմում էր.

Թաժայ հարս էմ, կերտանց առնեց խմոր կը շաղուեմ, շաղեցի
շաղեցի, ձունն իմ զվաւու, ինչ զվան թը թթիւմորը զիսանց պի-
տի վերցի. Միմ' ու աշխի կեռուրու էկու բախ, բաց. Ակոյի, թթիւմորը
խալանիւթեցմբու. Դիմու եթ թը՝ հըշ չեմ վերցի; — Ամ' ո, ֆողը զը-
խուա, էրաւ կեռուրու ու կարմիր կարմրաւ. Շեցի, բաց, քու
մըրտ, ձունն զվան, քեզի հէշ բան չէ ուրիշուցի. Չիսն զը թթիւ-
մորը զիսանց պիտի վերնայ, խաչակեռուի, վար զրուի, որ՝ էրթայ

քեարվնին հասնի, մէկու թթիմորներուն հետ օլոֆը ժում երւաս-
զէմ է իրթայ, յուս գերեզմանը համրութիւն Սիր աւրած որ ուշացուցիր,
չի որ հիմք կերթայ յետ զարդներուն մեղնին զանգառ էնէտ թը ան-
քան թաթակիչ էմ կերէ՝ որ թեհր կոռուք է երեխուան և որ առն
պահապան հրեշտակը զայ զուռ ծեծէ, թը՝ թթիմոր, զուռ բաց,
շպիսի բանայ, բայ պիտի թը՝ անքան թաթակիչ էմ կերէ, որ թեհր
կոռուք է, շեմ կրնը անզիւ էմէ:

* * *

Բացի հրեշտակներից ժողովուրդը հաւատում է և այլ
սղիների, որոնցից դյանաւորն է ջրային սղին, յրի աղջիկ կամ
փերի դցին¹⁾, թէ որպիսի կերպարանքով է ներկայացնում նրան
ժողովուրդը՝ հետեւում է հետեւալ պատմութիւննից.

Դարձներին մայ կարծէի, մէմ ու աչեմ մէ պայով պուսպ, բար-
սիկ աղջիկի՞ էկիր մայի քայլ կայնեց է, Ծիրի, մնէ զուզես, բայ, ձէն
յնանեց, Կաշեմ, լուսն էրեւնին կաթէ կը Մատու, նուացի ընկերին,
արի իսի աղջիկն բանենք: Եղջիկն որ առ իմացաւ, թողեց ու վախաւ
ևս ընկայ եսեր, ան կերթայ, ես եսեին, առայց անտեղ հեռու չի ը-
լի ինձնին, զիսես, տիրացու յան, խոդէ կինեմ թը բռնեմ (մրայ եր
ընկեռու) շեմ կրնայ, կինոս առաջ կանցնի: Խազմ անդ առար եսեին
վաղեցի, մեր նէլքն ու մայը զուզար, առաւս որ մէ աղջիկնեմ՝ եսեին
վաղցին կը, նուաց, մարի փերի զգի զրափի, Ցիռոս Քրիստոս ըսէս: Առ
ըսկրուն պէս աղջիկը զարյան անցաւ: Էլքը առ թերժմի աղջիկը ան-
պէս սիրուն էր որ՝ բռնեի, ալ հացն ընկաւ էր պէտք, լուրի ընկաւ:
Պոյով, պուտով, շէկ շէկ մազերը տէյ ռամիկըը, ուսերու վրայով բաց
ցիստ: Դիանո, տիրացու, հայս շանիքը, զիսուն մազերը ծածկիք էին
սազ զեօքասան: Պիճիկի թութլիք սամիկը որ գետին չէր զնէ, զիսուն
թը կանանչ կը բռնենք տեղը Թշերը կարմիր՝ մէկ մէկ խնձոր, ուն-
չեցը կամար, աշերը խշոր, բերանը պզտիկ, պակները վարդի թեր,
զիտես թը Շատուանդ բան չէր ունեցէ, զայտմն առեր առար նշիներ էր:

Նըեւեափայելով փերու զզուն որպէս զեզեցիւթեան կա-
տարերատիզ, ժողովուրդը նրան մարգիանցից սերան և Աս-
տաւանութիւննից անինուանէ է համարում:

Ահա այն պատմութիւնները, որով ժողովուրդը բացա-
գրում է նրանց ծագումը:

¹⁾ Այս բազուածքը պահմէ Լա բառու առ traditions populaires: 1895 թ.
№ 1 էպու. 1—9.

Ա.

Քրիստոս օր տառանորդ ժազուկը կը, շատերը յաւ աղջոն ու աղջներին պահէին կը, օր տառանցն տառանորդ չափն Օք ժազուկց պրծաւ, տեսու օր բիտումն զարձրւարածներ էն, հասկըցու թը բանը յուր տեղն է, յուերը պահէր էն, զարձու ըստց թը՝ ոլ չկնյ. Ըսին թը՝ յէ շից. Թը կայ, չիք գառանյ, ըստց Քրիստոսը Յառնաթ ու կանվարածները չիք գառան, աներևութացան: Ցէյ՛ օր հիմի ու առուկ կան, հուտեն խմեն, աճին բազմանան կը. եթ օր ա սրաերն աւգէ, մարզոց էրեին կը:

Բ.

Եսու հրամանով օր Նոյր տապանը մասու, Սոսուած հրամայից օր տապանի մէջը սուրբ մեան էջու օր Նոյր Քամ աղան սուրբ չմքնաց, ասորին էջուն մէ տզմ՛ ու աղջիկմ նի օր ջուրը քաշուու, Սոսուած տապանի գուար բացեց, բիտառն մէկ մէկ գուս էրան, հըմը տու էրիու ողին ամօթներուն ները թողին: Սոսուած գուաշ կայնած էր, նարցոց թը ոլ մարդ չմնաց:— Տիք, ըսին:— Թէ կան, չիք գառան, ըստց Սոսուած,

Են մաթիին առ ախպարն ու քուրբ աներևութացան: Առ փերի զգիներին օր կան հիմի առանց տղաջն էն: Սոսու իսկ մարդու պէս էն, հըմը ուզենան էրինեան, ուզենան չին էրինեար:

Փերի զգիներն բնակում են գետերի մէջ, որտեղից շատ անգամ գուրս են զայիս նոտառմ զետի տփին, ժայռերի կամ մօտակայ: Մի աղրիւրի քարի վրայ և սոկէ սահրով սահրում իրենց շէկիկի, մինչև սոները հասնազ մազերը: Որանք շատ անգամ երեսում են երիտասարդների և նրանց հետ սիրուամ: Մի քանիքն էլ կանացի հանգերեւով գետում են զիւզ և առանց լորտոնելու: Թէ փերի զգի են, ապրում են մի երիտասարդի հետ, որից և ունենում են որդիները:

Այս կէտերի մասին պատմում են հետեւալ զէողերը.

Ծ.

Օվայ Թութայ զեղին մէ տղամ մէ օրմ Նիմշիմու Նորով էրթցան զախար էրիու լոի կտոր աղջիկ գուպան, ձեւին բանեն կու քաշեն տանին կը յրին սոկը մէ յաւ օղամ: Ցանին կը առ զարդըրուն օգան, նասեցնեն կը, հալուայ, զաթայ, թիւզի թիւրի ենափներ հրացցընեն կը, հետը եաբանութեն կէնեն: Ցան հասինայ կօք տառեց փերի դրի

Նե, զողը բանէ կը նօսի զուգայ, աղայէ կ'օր իրեն թողինն էրթայ տուն։ Սառնե չեն թողնէ, մէ առ շարաթմ՝ զուրդուրանքով, զուով տար պահնն կը տառնի, Վերջը անձնին կ'օր աղան զափթ շիլի, զուզէ որ էրթայ, կրսն. էրթաս որա, փարի ես զուզաս։ Ընի խոս կուտայ որ բանիմ որէն զունայ զայ։ Ես փերի զղիները ըերեն էազմ՝ արծթէ կոնկներ, խուռնիր, ունի կուտան կը տառը, յուն զուս կը հանեն ու նոմքու կը զնեն։ Ցզան աթալ թափալ տուն զըյնի, պատուն կը թը փերի զղիները Դիմզիմու ձորը իրեն բանեցին տորան իրենց պան, շարաթմ՝ պահնցին։ Միքին որ ները շատ բացեց, պայչաց, թողին որ էրթայ, բանիմ որէն ոչի զայ, ևովի արծթէ կոնկները, խուռնիրն ու օսկիներն ու ցըցնէն կը ու կրսէ կը թը անոնք տուին։ Սազ գեղը մինմեսին կը առ բանը. անձններն ու զուգան փերի զղիներուն տուածներն անձնին կը. Ցցին ու լում՝ մուզաթ կենան կ'օր փերի զղիները կենան շանեն։ Սմբատ էրկուս կանցնի չի անցնի, առ աղան խելքը կը. Սազ էրկուս տարի խելան պըարուի, Զիերս զրազը նստի կանչէ կը. Մէ օրմ՝ արիտան զըյնի խորը խեղզի կը.

Բ.

Մէ բառնա աղամ՝ պատիսի կը. սազ տարիմ՝ կնիւնը հետ սիրով ապրին կը. Ընի վախթը կերթան իրար հետ հենեն կը տառը. Հոզն որ կը զուէ՝ զեխնին զեօյը իրար հետ բաղնան կը. Քիշմ լողինն կը չեն լողնայ, բիրուան կնիկը յորի միջն զայս կ'անցնի. Կնի ասթին, կնիկ անթին՝ կնի չիայ. Մարդը զուգայ մեռայ աէրաւէրին բով Վեց հազարեանը աշկ կուտայ. Մեռայ տէրտէրը կըտ կըթը՝ տարիմ՝ քաջինաւա ծառարի՝ կնիկս զունիմ. Սարի կնիւնը սիրուն սազ տարիմ՝ տունց մէ քու կապէկիմ՝ ծառայէ կը. Տարին որ թը մըմի կը, աէրուէր տառը զիրմ կուտայ ու կրսէ կը թը՝ առ առ զիրը մութումութ զընը Տօսնի կարմնին վրայ կոյնի. զիրը էրկու մասիս արան բանէ. Փերի զղիքը զուգան կ'անցնին, ան վերիննը քուկա է. զիրիք արամ կայ, ինչ աղան խորը ցիէ ու իրեն առ զընը. Սապէս ո կնէն. Մութումութ կերթայ Տօսնի կարմնին վրայ զիրը էրկու մասին արան բանէ կայնի կը. Փերի զղիքը զուգան կ'անցնին. Են զիրիք մէկմ զուգայ, զիրին ու աղան. Սու մորթը նանչէ կը տառը, վազգէ աղան ինչ խորը ցիէ կու իրեն կամէ կերթայ։

Գ.

Դիմուրդա զեղը Վարթան անունով մէ աղքատ մարդմ զպի. Եառնիք մէ պրաի արամ կունենան, անձնն որ կերթայ արուց պրակի կ'օր մուզաթ ըլլի. Մէ օրմ՝ ա պրակիր է, կաչ որ էրկու փերի զղի էիան քովը պլազրան. Մենեց վերուց ըսաց թը՝ այսի աղջիկս քեզի

կուտած, ինչ որ պահառաթեն ունիս բերեմ կը, իրաք հետ ապրէք, հըմբ մարգաւ շրջես. թէսկար ըսես՝ մշ նոզիս Սուտուն տաս, ոչ մարմին նոզին, այլոյ որ եւ ներց կրծքիս զնին. Եսիկ ուղի զլի, վերու զզուն սիրէ կը և որ սիրոց զուզէ, ատոր մարց բերէ կը կազմ զախա տունք սիրու ապրին կը, իրեր առայ ո կունենան. Մէ որմ ո Վարդանին նկինը էրթիկը աղուն փակ կը, ակերկնիսանն ո կանչէ կօր թնդրին խուր նանէ. Առ վարժը Վարդանն ու վերի զլին ներց սիրուին կէղէ. Ցերերկնիկը նետ չի էրթայ թը՝ մարդ ու կնիք էն ներց, կնիքն ո էրթեցն ձեները պիմահայ զիմանայ կը թը մարզը ակերկնիսանը սիրէ կը. Դուզայ մարդուն կառնէ ձեռք անուսէ թուր ու մրէ կօր շանն առտ կը կատայի. Մարդու հոգուն կը հասնի՛ իշտ կը թը՝ չէ, չէ, զինու բաներ զուս մի առայ, ակերկնիկիս չեւ քափին, փերի զզի էր: — Թը ինչզ. Ասպէս առպէս բան. արտը պահած էի, մարց բերեց տունց ինծի, խոչ ո տունց որ գրուս անցածը բերէ: Կնիքը հանգրախ կը, հըմբ աչէ որ խեղճ մարզը մրէն էլու մրիունը ընկաս. Փերի զզին ալ չեւ քոփը չեկաւ, ինչն սկսոց բարակ մանել, զրդինք ընկաւ, հիմք նետ կը մենանի, նետ կը բանենայ. Մարզը հասկըցաւ որ փերու անէնքը բաներ է, աղաշանք զպատանք կինէ որ փերու սիրու կակինայ, զայ քոփը: Կիրաւա փերու զզին ընկերուները զունն կը թը՝ մեզք է, զզնը քոփը. Ասպէ կառնէ իրեն իրեց արարը, զպաց առոր բոփը նոտի, ձեռքը զնէ կը սրտին: Մարզը ո առաջ հանչէ կը:

Ճաղովուրդը երեակայում է և աղամարդ փերիներ, որոնց սովորաբար ամուսնանում են փերի զզիների հետ: Սակայն սրանցից մի քանիօք բացառութիւն կազմելով՝ մարդկանց հանգերձներով զալիս են գիւղ, ամուսնանում մի զեղեցիկ զզինայ հետ և միասին ապրում: Կանայք հաւատարիմ են լինում նըրանց, քանի որ զգիտեն թէ նրանք փերի են, բայց երբ իմաստում են՝ ամէն կերպ աշխատում են սպանել⁷ նրանց, ալրելով թանըի մէջ:

Այս մասին եւ կայ հետեւալ պատմութիւնը.

«Ապիտավմ» մէ յուսի կտոր աղջիկը խորը էրթառծ զախաց անմէն անզամ տեսնի կը մէ յունախի աղամ աղրըի քարին նսանա: Մէմ՝ էրիւու, առունք իրար վրայ ուր կապէն կը: Իրեց առրի ուր քաշելին ենու պատիսին կը: Դիշերը եփ որ աղամ ձեռքը աղջիայ վրան կը զնէ, աղջիայ նանց զող զելլէ: զիստես թը փշերը ծակէնին կը: Մէ որմ ո աղամ լորանալու զլի, աղջիկը զուս ծակէն կաչէ նաշէ, միմ ո տեսնի կօր աղան բիրատն ու զառաւ, օլրուաւ, բաթաթ կտուս Լոզա-

ցաւ, լողացաւ, կենայ նորին մարդ գտաւս: Եղիշից վախենայ, վազդէ պրկցի հիմածը պատմէ կը: Ան ո կըտէ կը թէ՛ կոյ չը կայ ասիկ փերի է, կրնաս նէ՛ ցիէ թնդիք գտաէ, թբը՛ քերի ազատում չկայ: Աղջիկը գուգայ տան, միկալ օրը հաց էփած տեղը երանեսթենով մարզուն կոնէլ կը քովը: մէմ ա մէ հացմ' կուտ ցիէ կու մարզուն կըտէ թը կախում հանէ: Ան միամիտ կախում կը թնդիք թը չը՝ ասիկ օացներին բանէ չըջէ կը թնդիք ու խոնչան կորդէ կը բերնին, ինըն ա թողնէ փախցի կը: Թիշմ' էտն գուգան կաշին որ փերին վասեր մօխիք է կռաէ:

Փերի զզիների մասին պատմւում է նաև հեքիաթների մէջ, ուր առում է թէ նրանք երեւում են որպէս մի անպիտան գորա, հաստ գաւազան (կոպայ), ափուէ և ալլի: Մի առ ժամանակ որանք այս կերպարանքով մնում են և փորձում թէ նախազգալով լարգնում են իրենց և արդ գրաւթեան մէջ: Եւ երբ փոքր ինչ լարգանք են վայելում, ծածկաբար մարզու կերպարանք են ընդունում, տանիք աւելում, մաքրում, կերպարն եփում և ազա նորից կերպարանափոխուում ու պահ մանում: Այսպէս նրանք շարունակում են, մինչև որ մարզիկ զարմացած գտրան են մանում և նրանց բռնում:

* * *

Զաւախոցի¹⁾ հայ հարսներն ու կանայք երեքշարթի լոր լորեքշարթի, հինգշարթի լորս ուրբաթ և շաբաթ լորս կիրակի երեկոյեան ժամանացութիւնից յետ այլ ևս յեն աշխատում և առազատ յեն մանում ի պատի: Զորեքմուտք, Ուրբթմուտք և Կիրակմուտք օգիների, որոնց նրանք ծննդարերութեան պաշտպան են համարում: Սրանցից երկուորդ՝ Զորեքմուտքն ու Ուրբթմուտքը կոյս քոյրեր են, իսկ Կիրակմուտք կամ Հիշտէկը որանց երիտասարդ եղբայրը:

Ծննդարերութեան ժամանակ որանք զնում են ծննդկանի մօտ, Կիրակմուտքը նստում է գուան յետեր, և կատարում քոյրերի պատուէրները—գոււը փակ պահել, ջուր, հաւկիթ բերել և ալլն, իսկ երկու քոյրերը կատարում են մանկարարուհու պաշտօն, լողացեսմ, բալուլում են երեխային,

¹⁾ Բողոք | La revue des traditions populaires | 1893 | p. № 1.

Հուաձեզ են եփում Ֆննդկանի համար և աղին. Երբեմն էլ զանազան շնորհքներ են պարզեւում նորանեին. Իսկ եթէ նորահարսնը չեն պատւում նրանց՝ այդ երեխները ուռրը պահելով, նրանք ոչ միայն Ֆննդարերութեան միջոցին չեն օգնում, այլև վրեմինդիր են լինում, երբեմն ուղանելով, երբեմն էլ արատաւորելով նորանեին:

Սրանց մասին պատմում են Հետեւողիները.

Ա.

Հարսին մեկը միրա (միշա) Տորերմուար, Աւրբթմուար, Կիրակմուար պահէ կեղծ. Շաոր կիսուրը հէ ապդի չի ըլի, ու միրա մրան առարույ կը. Հըմք ինչ կինեն որ՝ Հարսին հաւաին զայիմ զլի, կիսուրին անկատ չի էնէ. Պասկիու օրերն որ գուզայ, կիսուրը միուցը զնէ Կօր առ հարսին զրէմն տանէ. Հարսին ցան որ բանէ կը, զուոց հանէ մրան կրախ. Շիքան կիրթամ, թող քու Տորերմուարա, Աւրբթմուար ազատէ քեցին. Պանար զուոց կախէ, զեցէ հերթիկն կաշէ. Խաշէ անանի կ'որ հարսը ձեռքերը զեր վերաց, մե՞ր, Տորերմուար, Աւրբթմուար, Կիրակմուար, զուոց իմացախ հասնիք, թըցը առ պատվին խէր չկայր, ըսաց. Մէմ ո էրիու հարս, մէ ազամարգմ ներս կը մանին. Ցզամարդը կայնի կը զան առաջ խզմաթ կէնէ. Էրիու հարսը առոր առան կառնեն, լուսցնեն, բարուին, պառկեցնեն կը. Պանկեցնեն կ'օրա, կուպէն որ էրթան, հարս էրկնուց զետին շնորհակալ զլի առանցն ու կազաչէ կը թը անմին յափան քաշեցիք, անոնն ա զբէք.

Տորերմուարը կըսէ.

Շաոր անոնց թող ըլլի Շաստուր.

— Շաստատաւուր, կըսէ Աւրբթմուարը;

— մնչ որ ուզէ՝ Շատուած կատարէ, մրայ կը ռերէ Կիրակմուարը

Շաոնց զեցին կիրթան. Խուսին որ առաջ տեսնի կը, ինքը իրան կուտէ նորիները ատրով մեծնան կը, առի օրով մեծնայ կը. Քիվիաս առ պառաւը ար չի համբերէ, մէ զիշերմ զեցէ, առ այնին պազայ կ'ու տանի մեշան ցիէ կը զար, որ պիլանը զան տանի. Տորերմուարը, Աւրբթմուարը ու Կիրակմուարը առ անսին կը, կիրթան շոպնին սիրուն քշեն կը զիւս առ ազան. Ցզոն որ տանի կը ոչ խըրները՝ կերթայ մեկին բան ծեծէ կը. Խոզանը զուզայ տանի կը առ աղին, հարցնէ կը թը՝ վեզ էս, վեզ չես, հարս մարտ վեզ էն. Ընիկ բանն չի կընք բուէ, ինզնը մասմ անառն, մնչ զիստ հարը վեզ է Կիվիաս առ շապանը կանէ առ աղան քովը, իրեն աղայ կէնէ:

«Շատիս թիշ է, հարցնէ կը մէ օրմ»:

Առասուր,

Առաւածառուր,

Ինչ օք ուզէ,

Առաւած հասարէ,

կրոէ ազան լաւ, կրոէ շապանը, առայէ է օրա՝ սիրում ոչխար աղէ, Ֆզան գուզէ, մէմ՝ ու կաշն դարթ օք սիրում ոչխար զիզա իրանց զուգայ, Զոպանը ուրախութենին քիչ մայ կը թը իրեց թացընէ, Օշխարը նու շիրածան՝ մէմ՝ ու կրոէ աղին.

Առասուր,

Առաւածառուր,

Ինչ օք ուզէ՝

Առաւած հասարէ,

Գուասկմ՝ ու օսիք ուզէ:

Ֆզան գուզէ, Մէմ՝ ու գառն առաջը պուտակով օսիքն զբուի կը: Առ շապանը արթու զեսպաթ կը կապէ: Մէ օրմ՝ առ ազան ինքն իրեն մաօրուի կը, թը առ ինչ օք գուզէմ՝ Առաւած հասարէ կը, արի խնդրեմ Առաւածն օք մօրս ու հօրս զանիմ: Խոչքը հըմք ընդնին շիրած՝ աշքը բանայ հօրս հօրն ու մօր օրթան նասեր է: Հարն ու մարք փաթթուին կը առոր, ուրախութենիներէն շնն զիտնայ թը ինչ էննին:

Առասուր,

Առաւածառուր,

Ինչ օք ուզէ՝

Առաւած հասարէ,

կրոէ մարը, ինկըրէ Առաւածն, օք առ պատէն ջաւանիր շառայ, առ պատէն օսիք վաղդէ, քեզի զողցող հօրցընողն ա՝ զիս է օրա՝ սրաքի, կուր կուր ըլլի: Ֆզան ինկըրէ կը: Կնդրէ կը շն խնդրէ, մէմ՝ ու կաշն օք մէ պատէն ջաւանիր շառաց, մէկարէն օսիք վաղդեց, կիսուրն ա մէկալ օտան ըիրան սրաքու ու կուր կուր էղաւ ընկաւ վար:

Բ.

Մէ ծանգուուք հարսմ՝ զըի, մէ օրմ՝ տունը մէննակ օք մաս կը, ըիրան ցաւը բանէ կը: Կնիկը զուլայ Առաւածն կազաչէ կը թը՝ հընդու ինչըրդ պիտի ըլլի նախ, մարդմ՝ ըիլա շիայ քովս: Մէմ՝ ու կաշէ օք քովը էրիս: Կնիկմարդ էն կայնէ, մէ աղամարզմ՝ ու գառն յեսնը նասեր է: Առ էրիս: Կնիկմարդը հարցնեն կը առոր թը՝ ինչի զուլա, ինչ է էղէ: Հարսն ա կրոէ կը թը՝ ըշող տեսնիր կը, ցաւը ըշներ է՝ քովս ա մարդ շիայ: — Դարդ մի էնէ, ձագօ չան, Առաւածն օղորմութենը մինչ է, կըսնե, բարզվ ազատուիր կը: Նու ազան աշխարհ զուլայ, տանէց

արան կառնեն, բողոքնեն, կազմեն, բալուկն, զենն կը տղոցինի կուշ-որ. վրան խայակներն, մէ խաչ նշխարքը ո զենն կը բարձին բավի- եռն կերթան եղած հաւակիթ կեֆեն, բերեն կ'օք սասեցնեն աղօցինին, առիկ կըսէ կը թէ՝ բուր, մեր սասցը մեռիմի, Սասուած ձեզի զր- կեց, զուր վճի էք:

— Ես, կըսէ սասեցին մեկը, Տորեգմուարի իմ, ասիկ նորրըն- մուարն է, ինք զան եսու նասոցն ա Կիրակմուարն է, զուն որ մեր իրիկըները զարծ չեմ ու ուորը մեայիր կը (առազատ չեմ մրտ- նում) մենք ու քու իմարտիտ հասունք.

7.

Հարսին մէկն ա Տորեգմուար, նորրընմուար ու չիշտէն հէ չի պա- տ է եղէ. Դյի որ առիկ տղոցին պառի կը. չև ոչ շարը տղոցինին նա- կառակ է, գուգայ կը դուռը թէ չը՝ վախթէ զուս խորոզ կանչէ կը: Ասոնք ո ինծի պէս ինելացի՝ բանն խորոզ մարթնն կը Զարը նես կը մանի, մազ զափ, զբյնի հարսին շարրաթին մէջը: Հարսը ինչ կը տարրաթէ թէ չը՝ ինչըք կանցին՝ սահաթմ էսու հանդէ կը. Մէտար իսու աս թէրեալ շարը որ մազի դպու կուզ կերթայ, փորին մէջ կինա սասանայ կը դառնոյ, հարսին նիզեարը կուտի:

8.

Մէ հարօմ ա ամի ասոր պէս Տորեգմուար, նորրընմուար ու Կի- րակմուար չի պահէ եղէ: Ցղցինն որ պառի կը, աղան բալուկն ո- րոցից զենն կը. Ժիշմ եսու կերթան կայնն որ՝ արան մարթած է, ա- րաւնը օրույի պէս վազրէ կը Ցղցինն ժնկին կը զարնէ, մաղեց կը փետէ. թէ վայ ձունք զիսուս, աս Բնէ էզու, աս վիզ մեռու պարա- արուն լուիկ էրաւ.

Սու վախթէ էրիս կեֆիմարդ ու մէ տղամարդմ էրեան կը աշխ- ցը, կրօնն կը թէ՝ մենք Տորեգմուար, նորրընմուար ու Կիրակմուարն էնք, զուն որ մեր պատիւը չեիր պահէ, մենք ալ քու աղան աս օքը ցիննը.

* * *

Ժողովուրդը հաւատում է և մի սկանի հրեղէն ողինե- րի, որոնց Ալ է կոչում:

Կանայք պատմում են.

Ասուած օր Ծիթամին սակղժեց, անօր ընկեր ա այն սակղժեց: Ասիկ հրեղէն էր, մէ աշքանի: Աթամ մարմնեղէն, այլ հրեղէն, հէ ի- բարու չին սազէ, ասոր հմար ա Աթամը հէշ չեր սիրէ այն: Սասուած

տեսաւ որ այլ շիրջաւ ընկերութեն էն Շմամին հետ, նային սահց ծեց: Ըստ վախտվանից այլ գիշեման ընկաւ նային ու անօր չնորդն:

Աշքերը կանանց վնասում են զվարարապէս ազարաբերութեան ժամանակ, երբ ժանում են նրանց փորը և նրանց ու նրանց որդիների փայծաղներն ուտում, որով և սպանում են նրանց: Կանայք հալածում են որանց Յիսուս Քրիստոսի ահռուեց տալով:

Այս ժամին պատմում են.

Երիտասարդ վախոր մէ նվճըցամ՝ կիմանայ, ժամենայ կաշէ որ՝ ալ է, բանէ կը թէ՛ Դուք ինչի մանիք կը ժննդիանեմքի փորը, անոնց ու այս լիգեացը կատէք: Այլ վառքը զշճի կազաէ կը թէ՛ ինայէ, մէմ ու չիմ էնէ: Քրիստոսը չի օգործանայ: Առար մարք գուրզու այտաէ կը թէ՛ իմ մենք ողիս բաց թող, ուր որ քու անունա տան մենք գուց չը գնենք: Ըստ որ կազաշէ, Քրիստոս ո թողնէ կը:

* *

Դյաստարապէս հեքիաթների մէջ ժողովուրդը պատմում է զեերի ¹⁾ ժամին, որոնք վիթիարի արարածներ են մինչեւ եօթն զվարանի: Սրանք վերին աստիճանի ուժեղ են, այնպէս որ ահազին ժայռեր վերցնում և շատ հեռու են ձգում: Սրբանց միմեանց հետ կռուիլը ժողովուրդը նկարագրում է իբր ահազին սարեր միմեանցից հեռանում և վրայ վազելով իրար են բաղխուում:

Կին զեեին պատկերացնում է նա որպէս մի ահազին բը-
րուր, որ ծինը ձախ ուստին ձգած, ձախը աջին, մի փիթիք ա-
ւելիք արձին բերանը ձգած այնպէս ըըթյըթացնելով նամում
է, որ ձայնը տօխտը սարի ետև լուսում է: Ներին էլ բռնան
մանում է մի թեշիկ, որի գունաը զրազացի մի ահազին քար
է, իսկ պոյլ մի մենց զերան:

Չնայելով իրենց սարսափելի ուժին ու հասակին, նրանք
շատ միամիտ, պարծենելու և լիմար են: Միայն ընութեամբ
հակուած են չարութեան և աշխատում են մարգիանց վնաս
հասուցանել:

¹⁾ Ցուցէ է La rime des traditions populaires 1895 թ. № 3 կ. 1-4.

Նրանք ընակում են զետեսափոր մեն և ընդարձակ արքերում, սազարթախիտ անտառների քարանձաւներում, անձաւութեան ջրի տաղանի մօտ, ոսկէ խնձօրների այգիների մէջ և այլն:

Նրանց բնակարանները լի են ոսկով, արծաթով, անքաւ հարսութեամբ, թանգազին քարերով: Նրանց զամերում կապուած են հրեզէն ձիեր, որոնք մի ակնթարթում կանցնեն ամբողջ աշխարհը:

Դեմքը թէև թշնամի են մարդկային սեռին, ուտում են նրանց միոց, սակայն սիրում են զեղեցիկ ազգիներին և զառ անգամ փախցնում են նրանց և տանում իրենց այլերը, միտոսին աղքում: Կեռւթեան առան ազգիայ որբաց զրաւելու համար նրանք ամէն ջանք թափում են. զանում բերում են նրանց, ոչ միայն ամէն բարիք, զարգեր, հարսութիւն, այլև ոսկէ կառու և մուկ, որոնց միմեանց յետնից անդադրում վազում են, ոսկէ քեարիէան, որի մօտ ոսկէ մի աղուէս ու սկունդ միմեանց հետ խաղում են, ոսկէ առիւն և վազը, որ միմեանց հետ կռւում են՝ նրանց զրագեցնելու համար:

Մարգիկ շատ անդամ ընդհարւում են նրանց հետ: Քաջ երիտասարդներն աներկիւզ մանում են նրանց ընակարանները և զրաւելով նրանց կանանց սիրոց, ճարպիկութեամբ և իմաստութեամբ իրում, մի հարուածով սպանում են զեքն, որ կիսամեռ ձայն է տալիս: Ենթէ քաջ ես՝ մի անգամ ել խփիր: Խոկ իմաստուն երիտասարդը պատախանում է.

«Մօրից մի անգամ եմ եղել, մէին ել հերիք էս: Բայց եթէ սիալուի և հարուածը կրկնէ՝ գևը կը կննդանանայ և նորից կը կռւուի հետը:»

Մի քանի գևեր ել, մարդկանցից վախենալով՝ իրենց հոգին մենազիփ նմանութեամբ զեռում են մի արկղի մէջ և տանում ու ու մերժակ ծովերի մէջ պահում, իրենք անհազի ման զալիս, որ ջապանուին:

Թողնելով հերիաթների մէջ պատմելու գևերի մասին, այսուղ առաջ եմ բերում մի կնոջ կոիւ գևի հետ իւր առուսնու մահուան վրէժինդրութեան համար.

«Օխթը զիմանի զեխն մէկը ինչդ զլի մէ ազիմ յատրթին գշյի,
սրբանի կը Եսոք նշանածը շատ գուցայ էրեւայ կը, կաշէ կ'օք առաջ
բան չի ըլլի, զըրպը փոխէ՝ աղամարդու զըրպի կը մանի, հեծենի կը
քեանիս ձիմ՝ ու մզրախը կառնէ ձեռքը, կերթայ որ զեխն զանի մրէ-
ժը առնէ, հազմ կերթայ, ճամփան էրեւու հարամի ևսսա գուզան։
Եսունք գուզեն որ առար զրայ առն, հըմը առիկ որ մզրախը չի խազցնէ,
ու առանցին մէկն ճակախին զնէ՝ տեղն ու տեղը կը մեայ։ Մէկալը
ձեռք ու վար զըրնի, շիտ հողին մեր ծակը զնէ որ փրկէ։ Եսիկ հառ-
նէ առար հետը՝ կերթայ, Կերթան միթը զիմանի գեի զնախանին՝ հա-
նին կը։ Առ կնիկը կրու հարամուն թը՝ ճիանը առնել կեցի, ես
կերթամ մնոր հնու կառիմ, թէակեար մնոր ալթ էրի, ինթիլանս
(պրէժ) առայ, մէ սփմ կնիմ, կեցի, թըշը՝ թող ու փախի, զըմս
պրեռու Կաշին որ առ զեխն զնախանան նէշ մէ կողմէմ զուռ չանի,
մէննակ վերը մէ փանճիբամ կայ։ Թամայ հարաց կրու հարամուն թը՝
ու իսի մները զարի պատին որ բանեմ վեր լլին։ Են ա զոնս քարժ-
կանէ՝ զարնէ զարնէ՝ մէ մշխմ ըիլու չի կընայ զարնէ, հարաց հառ-
նէ մները, մնուրով զարնէ ու վեր գեցի։ Եւր զեցի՝ փանճիբացին
մանի կը նես, կաշէ զեր նուեր է, քաշէ կը թուրն ու առար օքթայի
զիմուն որ չի զարնէ, արունը շայի պէտ շառայ կը, զըմիւր զըրի, փան-
ճիբացին վար զըրնի կը, հարաց կայնի անսկէ մէ սփմ քաշէ կ'օք, սող
աշխարհը մէն կուտայ Գրշնի վար, կրու հարամուն թը՝ ու զըմին
լըթանք։ Հարամին կաշխատի, կաշխատի, անզին ըիլու չի կընայ վեր-
ցընէ, Հարաց զիին անկնիսերը կը կառէ, զիէ կը հապիկան, կերթան։
Կերթան առար մարթուն զերեղմնին քովը, զերեղմանը բանսն կը։
Հարաց կրու հարամուն թը՝ առար զատառարնին պարարկան մնա՞
թէակեար ինձի առնել շնակես։ Ցիս ձիս, զիին ինողնան, իմ գեով-
լաթու քեզի վեշշեալ, կրու ու թուրը տեհէ կը զերեղմնին մէկը՝ զըր-
նի վրան, փաթթուի կը մարզուն ու մունի կը։ Հարամին հողը վրա-
ները կուտայ։

**ԱՌԵՎՐՀԵՇԽՆՈՒԹԻՒՆ, ՀՈՒՅԱՆԸ ՑՈՒՐԻՆ, ԳԻԼԻՇԽՆՈՒ ԵՐԵՒԱՆ-
ԴՆԻՆ և ՌԱՅԻԹՆԵՐՆ ԹԾԿՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ ԽՈՒՆ.**

Աշխարհի, նախամարդոց, ազգերի, լիզուների ծագման մա-
սին Ախալքալաքի Հայ ժողովուրդը գիտէ միայն Ս. Գրքի պատ-
մանը։ Միայն սրա վերայ աւելացնում է, թէ՛ երբ Աստուած-
բաժանեց երկինքն ու երկինքը՝ չըի մէ մասն երկնքում մնաց,